

oud LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 7, nummer 4
december 2019

Diesviering 2019

Koos Favier verzorgt al jaren het orgelspel tijdens de diesviering (foto: Niek Bavelaar).

Agenda

Zondag	8 december 2019	Leidse Salon Dirk van Eck 'De Rijkswerkinrichting voor Vrouwen'
Woensdag	11 december 2019	Jan van Houtlezing 'Van Straetbouc tot geolocation'
Zondag	15 december 2019	Herdenking 'Vergeten Bombardementen'
Woensdag	29 januari 2020	Lezing 'Een kleine rehabilitatie van Goeie Mie'
Woensdag	26 februari 2020	Lezing 'Tweehonderd jaar Leidsche Maatschappij van Weldadigheid'
Maandag	30 maart 2020	Algemene Ledenvergadering HVOL en lezing 'Nieuwkomers in een stad van vluchtelingen: de Amerikaanse Pilgrims in Leiden, 1609-1620'

In dit nummer

Van de voorzitter, <i>Rens Heruer</i>	3
Diesviering 2019	4
De HVOL zoekt een nieuw bestuurslid	6
Het Energiepark en het Stadsbouwhuis, <i>Gerard Kramer</i>	6
Vooroorlogse sociale woningbouw: belangrijk als erfgoed en voor onze sociale geschiedenis, <i>Arie de Jong en Peter Lamboo</i>	8
Lezing: Een kleine rehabilitatie van Goeie Mie, <i>Stefan Glasbergen</i>	11
Lezing: Tweehonderd jaar Leidsche Maatschappij van Weldadigheid, <i>Cor Smit</i>	12
Lezing: Nieuwkomers in een stad van vluchtelingen: de Amerikaanse Pilgrims in Leiden, 1609-1620, <i>Joke Kardux</i>	13
Zondag 15 december Herdenking 'Vergeten Bombardementen'	14
Ons stoeltje uit het stadhuis, <i>Hannie Huisman</i>	15
Beeldbank zoekt vrijwilligers	16
Pareltjes in de geschiedenissen van de gewone Leidenaars (7), <i>Cees Meijer</i>	17
Op pad met de commissie Excursies	20
Leidse salon: De Rijkswerkinrichting voor Vrouwen	21
Bedrijfsleden	22
Historische Data Fabriek Leiden, <i>Martin Hooymans</i>	24
Het Maison des Vieillards/Orphelins de la Diaconie Wallonne op Oude Vest 35, <i>Piet de Baar</i>	26
De Haagse straatschilder W.F. Meijer, <i>Ger Koper</i>	28
Van gilde tot ROC, Geschiedenis van het vakonderwijs in de stad Leiden, <i>Anneke Boot</i>	29
Boekbesprekingen, <i>Bram van Leeuwen</i>	30
Aangestipt, <i>Bram van Leeuwen</i>	42
Agenda	43
Colofon	44

Bedrijfslid

HVOL verwelkomt weer een nieuw bedrijfslid

Tijdens de diesviering op 2 november kon voorzitter Rens Heruer trots en heet van de naald melden dat de vereniging opnieuw een bedrijfslid rijker is. Wij zijn zeer blij met het besluit van juwelier De Gunst, Nieuwe Rijn 7, om onze vereniging voortaan structureel te steunen. Van harte welkom bij de HVOL!

DG De Gunst Juwelier

Ons

Oktober is landelijk de maand van de geschiedenis. Dat er in die maand niet zo uitheinig gedaan wordt in Leiden, komt vooral door de 'Wet van HVOL' die inhoudt dat de dies gevierd wordt op de eerste zaterdag van november. Die dies is onderdeel van het Weekend van de Leidse Geschiedenis en dit jaar zelfs de opmaat voor de Week van de Leidse Geschiedenis. Samen met de opening van de grootse Rembrandttentoonstelling in De Lakenhal en de presentatie van een handvol boeken over Leiden zorgden alle HVOL-activiteiten voor een wel erg mooi en vol weekje-plus.

De belangstelling was steeds geweldig groot en ik zie daar dan ook met groot genoegen op terug. Ik hoop dat onze leden en andere liefhebbers er net zo veel plezier aan beleefden. We liepen ook een flink aantal nieuwe (duo)leden op, een nieuw bedrijfslid en we hadden een paar zeer nuttige en beloftevolle gesprekken. We maakten ook mee, dat een 'buitenlid' zich opwierp als grootledenwerver door een zelf opgezette actie onder zijn zeer grote kennissen- en vriendenkring. Zo'n initiatief is hartverwarmend en verdient natuurlijk aller navolging. Terzijde: in dit nummer van OLN treft u de 'advertentie' aan voor de werving van een bestuurslid. Marjolein Hettinga gaat ons in maart helaas wegens drukke werkzaamheden verlaten. Denkt u met ons mee bij het vinden van een opvolger? Als onderdeel van het LIFF (wat een prachtig festival is dat) werd kort na de dies een film vertoond over het wedervaren van Leiden in tijden van masatoerisme. *I am Rembrandt* heette deze documentaire van twee Leidse filmmakers. De film was prikkelend, ging echter maar ten dele over toerisme, maar meer over de druk op de stad door drukte en dan vooral op de binnenstad. Door de presentatie van diverse en tegengestelde meningen werd al meteen tijdens en na de voorstelling duidelijk, dat de film leidde tot discussie over de centrale vragen:

Van wie is de stad? en Wat willen we met de stad?

De discussie tussen alle deskundigen – en dat zijn wij eigenlijk allemaal, want de stad is van ons – dient tijdig gevoerd te worden. De vraag kan niet blijven liggen met het argument dat het allemaal nog niet zo erg is in vergelijking met Venetië en Amsterdam. Het vlieg wiel toerisme-evenementen-horeca vraagt in een vroeg stadium besturing op doel en snelheid, gevoerd door een heldere visie en daaraan gekoppeld beleid. Wat daarmee nagestreefd wordt, moet noodzakelijkerwijs gedragen of aanvaard worden door de inwoners en vooral door de belanghebbenden van alle soorten en maten. Individuele belangen van een bewoner of een ondernemer of extremen in opvatting van groepen of personen dienen niet leidend te zijn, evenmin als te eenvoudig 'laissez-faire' of 'blijf uit mijn stad'.

Leiden is van ons allemaal en dat moet zo blijven, waarbij de inhoud van 'ons' overigens geen vast gegeven is, maar bepaald wordt door wijs, bewust en vooruitziend beleid dat niet louter economisch gedreven is.

Alvast wens ik u en ons mooie dagen in de feestmaand en een voorspoedig 2020 in onze stad.

Rens Heruer

Regen deert vele honderden leden niet

VERJAARDAGSFESTJE HVOL WEER DRUK BEZOCHT

Dr. Jori Zijlmans, conservator geschiedenis van Museum De Lakenhal, hield na de toespraak door de voorzitter de dieslezing met als titel '145 jaar Museum De Lakenhal van Leidens Ontzet tot Rembrandt'. Zijlmans schetste op boeiende wijze de bijzondere geschiedenis van het museum. Na de lezing werd het 111de *Leids Jaarboekje* gepresenteerd door hoofdredacteur Rudi van Maanen. Dit jaar met nog meer verhalen, kondigde Van Maanen vol trots aan. De burgemeester kreeg vervolgens uit handen van Tjerk Trippen-zee, van de commissie Beeldbank, ook als eerste

Ondanks flinke regenbuien wisten vele honderden zaterdag 2 november de weg te vinden naar de Hooglandse Kerk voor de diesviering van de HVOL. Na het zingen van het Leids volkslied volgde een toespraak door voorzitter Rens Heruer. In zijn rede hield Heruer onder meer een pleidooi voor behoud van het Stadsbouwhuis en deed hij een oproep aan het gemeentebestuur om de vereniging 'een beetje te helpen' bij haar zoektocht naar geschikte huisvesting. (Zie voor zijn complete verhaal en meer foto's van de feestelijke samenkomst de website van de HVOL: www.oudleiden.nl).

de Historische Kalender 2020 uitgereikt, met het thema 'Rondom de Singels'. De diesviering werd gewoontegetrouw afgesloten met een receptie. In de kerk konden als vanouds de Jaarboekjes worden afgehaald. De Jaarboekjes die niet zijn opgehaald, worden in de loop van de maand december door vrijwilligers bezorgd of via Sandd verstuurd.

Foto's: Een impressie van de diesviering 2019, Niek Bavelaar.

De HVOL zoekt een nieuw bestuurslid

In maart 2020 komt er een plaats vrij in het bestuur van de HVOL. Marjolein Hettinga stelt zich vanwege drukke werkzaamheden in haar bedrijf namelijk niet herkiesbaar voor een tweede termijn. Het bestuur roept belangstellenden op te reageren op deze vacature. Daarbij worden de volgende profielaspecten als gewenst beschouwd:

- bereidheid tot het bekleden van een bestuursfunctie in algemene zin met een 'zorgtaak' voor in elk geval de portefeuille 'website en social media'
- affiniteit met Leiden en Leids erfgoed
- flexibele geest en jong van hart, waarbij teamwerk en -spirit vanzelfsprekend zijn

- enige bestuurlijke ervaring in een vrijwilligersorganisatie wordt als een pre gezien

Kandidaten die belangstelling hebben, kunnen zich per e-mail aanmelden bij het HVOL-secretariaat (brandenburgacs@cs.com of secretaris@oudleiden.nl) met een motivatie en relevante gegevens, zoals een cv. Aanmelding is mogelijk tot 10 januari 2020. Na een selectieprocedure zal het bestuur een kandidaat voordragen aan de algemene ledenvergadering van maart 2020. Suggesties van HVOL-leden voor kandidaat-bestuursleden zijn eveneens welkom.

Historisch karakter

Het Energiepark en het Stadsbouwhuis

Bij de uitreiking van prijzen voor stadsschoon zal het gebied rond de Langegracht in Leiden niet op de eerste rij staan. Een gebied waar zich in de 19de eeuw veel industrie ontwikkelde, waarvan in de 20ste eeuw het meeste weer verdween. Veel verpaupering, later nieuwbouw van onder andere het politiebureau. En demping van de gracht. Weinig eer aan te behalen.

Of toch? Het gebied stond – om welke redenen dan ook – wat achteraan in de rij van herontwikkeling van de binnenstad. Maar het gaat er nu toch van komen. De (gedempte) Langegracht zelf zal net als de Hooigracht en Pelikaanstraat de komende jaren (2020/2021) een heel nieuw profiel en aanzien krijgen in het kader van het project Centrumroute dat ook een deel van het busverkeer door de Breestraat zal overnemen.

De straat zal daardoor een stuk aantrekkelijker worden.

Nog grotere veranderingen aan de noordzijde: tussen Langegracht en Maresingel. Een gebied dat intussen de naam 'Energiepark' heeft gekregen. Het wordt gedomineerd door de elektriciteitscentrale die daar in de 20ste eeuw is gebouwd. Deze zou het komende jaar worden stopgezet, als de daar geproduceerde stadsver-

warming werd overgenomen door de zogenaamde warmterotonde, gebruikmakend van restwarmte uit het Rotterdamse havengebied. Door problemen in dat (Rotterdamse) project zal de centrale nog minstens enkele jaren moeten doordraaien, maar dat heeft de plannenmakerij voor het gebied als geheel niet stopgezet.

Het gebouw van de centrale is industrieel erfgoed, net als een aantal van de bijgebouwen op het

terrein. Die dienen bewaard te blijven en zullen, zo is de bedoeling, worden herontwikkeld voor culturele en maatschappelijke doeleinden. Een aantal nieuwe toevoegingen kunnen en zullen worden gesloopt. Het gebied aan de binnenkant van de Maresingel, waaronder het al bestaande Huigpark, worden na herinrichting opgenomen in het Singelpark. En dan zijn er nog een aantal nieuwere gebouwen, vooral aan de noordzijde van de Langegracht.

Enkele jaren geleden heeft (toenmalig) wethouder Laudy een intentieovereenkomst gesloten met de MeyerBergman Erfgoedgroep, bekend van met name de Westergasfabriek in Amsterdam en meer recent van de aankoop van het paleis Soestdijk. Zo kwam de naam Watergasfabriek in omloop, maar dat project leverde veel protesten op uit de omliggende wijken vanwege te verwachten overlast van onder andere geluid en geparkeerde auto's bij de daar te organiseren evenementen. De buurt kwam met een tegenplan, Nieuw Leids Bolwerk, meer gericht op wonen en zo weinig mogelijk op evenementen. Ook andere marktpartijen dienden zich aan.

Het Stadsbouwhuis gezien vanaf de Maresingel.

Het HVOL-bestuur en de commissie Historisch karakter van de stad hebben inmiddels aan vele bijeenkomsten en besprekingen over het Energiepark meegedaan, waarbij we ons vooral hebben gericht op behoud van het cultureel erfgoed en de transformatie daarvan.

Wat betreft het industrieel erfgoed dreigt weinig gevaar, dat wordt eigenlijk door alle betrokkenen gerespecteerd. Meer zorgen maakten we ons al een tijd over het Stadsbouwhuis, eind jaren 70 gebouwd naar een ontwerp van (toen) gemeentearchitect Fred Temme. Het is het enige nog resterende gebouw binnen de singels dat tot het structuralisme wordt gerekend, een architectuurstroming waaraan grote namen als Aldo van Eijck en Herman Herzberger zijn verbonden. Men kan het mooi of lelijk vinden, het is een iconisch gebouw dat een plaats heeft in de stedenbouwkundige en architectonische gelaagdheid van de stad. Maar niet iedereen had dat als uitgangspunt en sloop lag op de loer. Wij hebben al langer gepleit voor behoud en transformatie tot met name woningen (appar-

tementen), onder andere in de raadscommissie van september 2019 toen daar de zogenaamde Gebiedsvisie Energiepark aan de orde was, een plan in grote lijnen voor het gebied. In die visie wordt in het midden gelaten of het Stadsbouwhuis (en ook enkele andere moderne gebouwen) moeten worden gesloopt of behouden moeten blijven.

In oktober 2019 heeft de gemeenteraad de Gebiedsvisie Energiepark goedgekeurd, nadat een motie was aangenomen waarin de Raad zegt het Stadsbouwhuis 'bij sterke voorkeur' te willen behouden en dat bij keuze tot sloop dit samen met motivatie moet worden voorgelegd aan de Raad. Dat is een belangrijke stimulans om in de uitwerking van plannen uit te gaan van behoud/transformatie.

Om dit kracht bij te zetten heeft het bestuur van de HVOL een aanvraag ingediend bij B&W om het Stadsbouwhuis aan te wijzen als gemeentelijk monument. We worden daarin sterk gesteund door een zeer recente cultuurhistorische notitie over het Stadsbouwhuis, opgesteld in opdracht van Erfgoed Leiden en Omstreken. In die notitie worden aan het gebouw zowel stedenbouwkundig als cultuurhistorisch en architectuurhistorisch 'hoge waarden' toegekend.

Het Stadsbouwhuis komt begin volgend jaar leeg te staan, als de daar nu gehuisveste ambtenaren verhuizen naar het Levelgebouw bij station Leiden Centraal. Het zal voor tijdelijk gebruik worden opengesteld in afwachting van de uitwerking van de verdere plannen voor het Energiepark. Wij blijven daarbij betrokken.

Niet-beschermd erfgoed

Vooroorlogse sociale woningbouw: belangrijk als erfgoed en voor onze sociale geschiedenis

De Woningwet van 1902 bood mogelijkheden om fatsoenlijke woningen te bouwen voor mensen met een laag inkomen. Dat was hard nodig, want de huisvesting van arme mensen in de 19de eeuw was vaak erbarmelijk, juist in steden als Leiden. Het zou tot ver in de 20ste eeuw duren voor deze krotten en slecht bewoonbare woningen waren opgeruimd of opgeknapt. Pas tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam de bouw van complexen en buurten met voor de arbeidersbevolking betaalbare woningen op gang. Met beperkte middelen werden woningen gebouwd die qua woongenot een grote vooruitgang betekenden, maar vaak werd ook geprobeerd in de architectuur en stedenbouwkundige opzet goede huisvesting te bieden.

De Magdalena Moonsstraat (foto: Peter Lamboo).

De realisatie van deze woningen door woningbouwverenigingen is het gevolg van de emancipatiebeweging van arbeiders. Dit emancipatiestreven liet zich vanaf het laatste kwart van 19de eeuw steeds sterker gelden in de vorm van vakbonden, politieke bewegingen, gebruikerscoöperaties én in de vorm van woningbouwverenigingen. Hierdoor zijn deze sociale woningen veel meer dan alleen maar woningen. Zij zijn in de eerste plaats de getuigenis van die emancipatieperiode en zijn daarom belangrijk cultuurhistorisch erfgoed.

De arbeiderscorporaties wilden niet enkel goede, betaalbare woningen bouwen, zij wilden vooral bouwen aan een betere, rechtvaardiger samenleving. Dit was een samenleving waar de arbeider een gerespecteerd en betrokken lid van was, waarin hij zich bevrijd had van de armoede en alles wat daarmee samenhangt. Of

dat ideaal nu vanuit socialistisch, christelijk of progressief-liberaal standpunt werd ingekleurd, maakte niet uit. Dat emancipatiestreven besloeg meer terreinen dan de volkshuisvesting, maar woningen zijn wel de meest tastbare herinnering van dit emancipatiestreven. Als zodanig zijn ze belangrijk historisch erfgoed. Omdat uit dit emancipatiestreven hoge kwaliteitseisen voortvloeiden, heeft de meeste vooroorlogse sociale woningbouw ook een hoge architectonische en stedenbouwkundige waarde. Deze woningen, vooral die in de jaren na de Eerste Wereldoorlog zijn gebouwd, maar ook enige latere complexen, zijn door vooraanstaande architecten met zorg en visie ontworpen, met aandacht voor de algemene vormgeving, voor de detaillering en voor de afwerking. Ze vertegenwoordigen bovendien een nieuw stedenbouwkundig concept, wat

zowel consequenties had voor het ontwerp van de woningen zelf, als voor de hele leefomgeving. De woningen zijn dan ook niet individueel te waarderen, maar alleen als groep, als ensemble. Architectonisch en stedenbouwkundig vertegenwoordigen deze fraai uitgevoerde ensembles over het algemeen hoge cultuurhistorische waarden, zoals overigens ook wel blijkt uit de recente waardenkaarten en cultuurhistorische onderzoeken.

Voorbeelden van woningcomplexen die voor een beschermde status in aanmerking komen, zijn de Magdalena Moonsstraat samen met de Drie Octoberstraat, de Stadstuinwijk en de Lindestraat/Pioenstraat, het Transvaalhof, de Celebesstraat, de Greven- en Druckerstraat, Staalwijk en de Zeeheldenbuurt. Omdat het te ver voert om hier van alle woningcomplexen een toelichting te geven, volstaan we hier met twee voorbeelden.

Magdalena Moonsstraat /Drie Octoberstraat

In 1912 richtten socialistische arbeiders de woningbouwvereniging 'De Eendracht' op, een van de voorgangers van De Sleutels. Zij wilden gerieflijke eengezinswoningen van hoge kwaliteit bouwen tegen een billijke prijs. In de Magdalena Moonsstraat en de Drie Octoberstraat staan de eerste woningen die door De Eendracht werden gerealiseerd (1915), en daarmee ook de eerste woningen die gebouwd zijn door een 'zelforganisatie' binnen het kader van de Woningwet.

De Zeeheldenbuurt die door bescheiden architectonische middelen zoals het verspringen van de rooilijn en het wisselen van langs- en dwarskappen een dorpsachtige, tuinstadwijkachtige uitstraling heeft (foto: Peter Lamboo).

Zeeheldenbuurt

De woningen in de Zeeheldenbuurt zijn tussen 1918 en 1934 gerealiseerd door woningbouwvereniging Eensgezindheid (opgegaan in Portaal), in verschillende bouwstromen door de architecten Fontein en de broers J.A. en A. van der Heiden. De laatsten ontwierpen ook de Tuinstadwijk. De woningen in de Zeeheldenbuurt vormen een goed voorbeeld van woningbouw voor mensen met een kleine beurs. Het zijn éénelaagse woningen met kap en dakkapellen waardoor de bouwkosten laag uitvielen. De architectuur ademt de tuinstadwijkgedachte, maar de stedenbouwkundige opzet is – op enige uitzonderingen na – minder ruim en groen. Een aantal woningen wordt helaas door Portaal gesloopt. Het is nu zaak het resterende ensemble daartegen zo veel mogelijk te beschermen.

Peter Lamboo en Arie de Jong

Een kleine rehabilitatie van Goeie Mie

LEZING DOOR STEFAN GLASBERGEN

WOENSDAG 29 JANUARI 2020, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Maria Catharina Swanenburg (1839-1915), beter bekend als Goeie Mie, is misschien wel de bekendste in Leiden geboren vrouw. In de tweede helft van de 19de eeuw vergiftigde ze 65 familieleden en buurtgenoten met arsenicum, waarvan er 24 overleden. Vaak wordt aangenomen dat ze dit vooral deed omdat ze begrafenisverzekeringen op haar slachtoffers had afgesloten. In werkelijkheid was dit echter maar bij een beperkt aantal slachtoffers het geval. Goeie Mie werd uiteindelijk veroordeeld tot levenslang en bracht de rest van haar leven grotendeels door in de vrouwengevangenis in Gorinchem.

Haar proces was de zaak van de eeuw en kon op bijzonder veel aandacht van de media rekenen. Binnen- en buitenlandse kranten stonden maandenlang vol met berichten over de Leidse gifmengster, het ene bericht nog sensationeler en spectaculairder dan het andere. Er werden liedjes en prenten over Mie in de handel gebracht, die gretig aftrek vonden. In het Amsterdamse Panopticum, een wassenbeeldenmuseum dat na

Artis destijds de belangrijkste toeristische attractie van Amsterdam was, werd al voor haar veroordeling een beeld van haar geplaatst. De geruchten over Mie namen mythische proporties aan. Ze werd geportretteerd als een femme fatale: een vrouw die haar schoonheid en seksualiteit gebruikte om mensen in het ongeluk te

storten. Ook achtten veel mensen haar schuldig aan de moord op haar eigen ouders en kinderen.

In 2019 verscheen een biografie over Goeie Mie. Hierin is geprobeerd om haar te ontdoen van dit soort mythes. Op basis van primair bronmateriaal is haar verhaal zo waarheidsgetrouw mogelijk herschreven. Dat Goeie Mie verantwoordelijk is geweest voor tientallen vergiftigingen staat buiten kijf, maar deze biografie belicht ook een andere kant van het verhaal: over een meisje dat in Leiden opgroeide in de grootst mogelijke armoede in de tijd van de industriële revolutie. Haar vader dronk, ze woonden in de slechtste buurten van de stad en het leeuwendeel van haar broertjes en zusjes overleed jong. Toen Mie eenmaal haar eigen gezin had, bleef dit soort ellende haar achtervolgen. Tijdens deze lezing wordt het verhaal van Goeie Mie verteld en vooral tegen deze laat-19de-eeuwse achtergrond geplaatst.

Stefan Glasbergen (1982) is als docent-onderzoeker verbonden aan de lerarenopleiding van de Hogeschool van Amsterdam. In 2019 verscheen zijn boek Goeie Mie – Biografie van een serie-moordenares.

Goeie Mie.

Tweehonderd jaar Leidsche Maatschappij van Weldadigheid

LEZING DOOR COR SMIT

WOENSDAG 26 FEBRUARI 2020, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Microkredieten staan vandaag de dag volop in de belangstelling: koningin Máxima stimuleert ze wereldwijd. De 'Leidsche Maatschappij van Weldadigheid ter Voorkoming van Verval tot Armoede', zoals de officiële naam luidde, verstrekke ze via haar Hulpbank al vanaf 1862 aan 'nijvere minvermogenenden' in Leiden (en omgeving). Het is maar een van de vele activiteiten die deze organisatie in de ruim tweehonderd jaar van haar bestaan ontplooid bij de bestrijding van armoede in de Sleutelstad.

De Leidsche Maatschappij van Weldadigheid – niet te verwarren met de bijna gelijknamige organisatie – is actief sinds 1817. Ze werd opgericht door betrokken, welgestelde burgers die méér wilden doen voor hun arme medeburgers dan wat in die dagen de traditionele armenzorg te bieden had. Het ging hen er niet zo zeer om de nood te lenigen, maar vooral om de Leidse armen een zetje in de rug te bieden, zodat ze weer op eigen benen konden staan, zonder daarbij acht te slaan op iemands godsdienstige achtergrond. Daarvoor ontwikkelde de Maatschappij in de loop der tijd een breed scala aan initiatieven. Ze organiseerde ondersteuning in moeilijke tijden en ze bouwde de allereerste sociale woningen in de stad; ze creëerde werkgelegenheid, stimuleerde schoolgang, zorgde voor medische hulp en ze richtte natuurlijk de eerder genoemde Hulpbank op. De lange 19de eeuw was de periode waarin zij de meeste en meest verstreckende activiteiten ontplooid.

Met de komst van de eerste sociale voorzieningen in de 20ste eeuw veranderde haar rol, maar zij bleef een belangrijke speler op sociaal gebied. Na de Tweede Wereldoorlog werd de verzorgingsstaat verder opgetuigd. Men dacht daarom in de jaren 60 dat armoede in Leiden definitief verleden tijd was. Dat bleek niet het geval. Eind vorige eeuw bleek dat nog steeds veel mensen tussen wal en schip vielen. De opdracht die de Maatschappij zich had gesteld, was – en is – nog steeds actueel en van betekenis voor de vele minder draagkrachtigen die de tegenwoordig zo welvarende stad toch nog telt.

Historicus Cor Smit spreekt en publiceert regelmatig over onderwerpen uit de geschiedenis, in het bijzonder de Leidse geschiedenis, en wordt daarom ook wel de Leidse 'stads-historicus' genoemd. Hij schreef in 2018 de tweehonderdjarige geschiedenis van de Leidsche Maatschappij van Weldadigheid: Strijden tegen armoede.

Nieuwkomers in een stad van vluchtelingen: de Amerikaanse Pilgrims in Leiden, 1609-1620

LEZING DOOR JOKE KARDUX

MAANDAG 30 MAART 2020, 20.30 UUR, AANSLUITEND AAN DE ALV

LOCATIE: NADER BEKEND TE MAKEN

A. Willaerts, *Vertrek van de Pilgrims in 1620 uit Delfshaven* (Rose-Marie and Eijk de Mol van Otterloo Collection; photograph courtesy of Haboldt & Co., Amsterdam).

In 2020 is het 400 jaar geleden dat het schip de Mayflower naar Amerika vertrok. Aan boord bevonden zich vijftig Engelse Puriteinse geloofsvluchtelingen, later de Pilgrims genoemd, die zich in 1609 in Leiden gevestigd hadden. In Leiden, bolwerk van protestants verzet, hadden zij een plek gevonden waar zij in vrijheid hun geloof konden uitoefenen. Daar leefden zij te midden van duizenden anderen die op de vlucht waren geslagen voor

geloofsvervolgung of om aan oorlog en armoede te ontsnappen. In Leiden waren deze vluchtelingen zeer welkom; sommigen werden zelfs actief geworven door het stadsbestuur.

Toch besloot de tot enkele honderden leden uitgegroeide Pilgrimgemeenschap na een verblijf van bijna twaalf jaar Leiden weer te verlaten, om met toestemming van de Engelse koning in Noord-Amerika een kolonie te stichten, Plymouth Colony; na Jamestown (Virginia) de tweede Engelse kolonie in Noord-Amerika. In 1620 vertrok de eerste groep Leidse Pilgrims via Delfshaven en de Engelse havenstad Plymouth naar Amerika, waar zij in de loop der eeuwen een mythische status kregen als (religieuze) vrijheidsstrijders en beschouwd werden als grondleggers van de latere Amerikaanse natie.

Deze lezing probeert hun verhaal te ontdoen van die latere mythes en het verblijf van de Pilgrims

in de context van de vroege 17de-eeuwse Leidse geschiedenis te plaatsen, een geschiedenis waarin migratie en migranten een centrale rol speelden. Wat was de achtergrond van deze puriteinse geloofsvluchtelingen? Waarom was Leiden een plaats waar zij bij uitstek konden gedijen? Waar woonden zij en waar vonden zij werk? Hoe verhielden zij zich tot de duizenden andere migranten in de stad, wier komst meermalen een stadsuitbreiding noodzakelijk maakte? Welke banden waren er met de stad en de universiteit? En waarom besloten zij in 1620 te vertrekken en zich aan de hachelijke onderneming van de vroege kolonisatie van Noord-Amerika te wagen? Wat namen zij als culturele bagage mee van hun verblijf in Leiden?

*Dr. Joke Kardux is voorzitter van de masteropleiding North American Studies aan de Universiteit Leiden. Samen met Eduard van de Bilt schreef zij **Newcomers in an Old City: The American Pilgrims in Leiden**, waarvan begin 2020 een herziene vierde druk verschijnt.*

*Ter gelegenheid van de Leiden-Mayflower400 herdenking organiseert zij een internationaal congres in Leiden met als thema: **'Four Nations Commemoration, 1620-2020: The Pilgrims and the Politics of Memory'** (26-28 augustus 2020).*

Herdenking

Leiden herdenkt 'vergeten bombardementen' op Leiden

Op 15 december 1944 werd Leiden driemaal getroffen bij bombardementen van de geallieerde strijdkrachten. Daarbij vielen 55 dodelijke slachtoffers in en rondom de Stationsweg en de Haverzaklaan en kwamen acht bewoners van de Alexanderstraat, de Sophiastreet en de Prinsenstraat om het leven. Dit jaar is het 75 jaar geleden dat deze 'vergeten' bombardementen plaatsvonden. Op verzoek van de nabestaanden heeft het gemeentebestuur aan de HVOL en de Stichting Dodenherdenking Leiden gevraagd om een herdenking te organiseren.

De herdenkingsbijeenkomst vindt plaats op zondag 15 december om 16.00 uur in Museum Volkenkunde, Steenstraat 1, met toespraken van onder andere burgemeester Lenferink en Rob van den Nieuwendijk (auteur van het boek 'De Vergeten Bombardementen' uit 2008). Het Madrigaalkoor van het Studenten Muziekgezelschap Sempre Crescendo omlijst de bijeenkomst muzikaal, stadsdichteres Marianne van Velzen draagt een gedicht voor en Miep Smitsloo-de Graaff interviewt twee nabestaanden.

Aanmelden voor de bijeenkomst is noodzakelijk en kan op kabinet@leiden.nl. Zie voor meer informatie www.dodenherdenkingleiden.nl of bel 071-5165617.

De gemeente Leiden verzoekt u dringend om namen en adressen van mogelijke nabestaanden aan

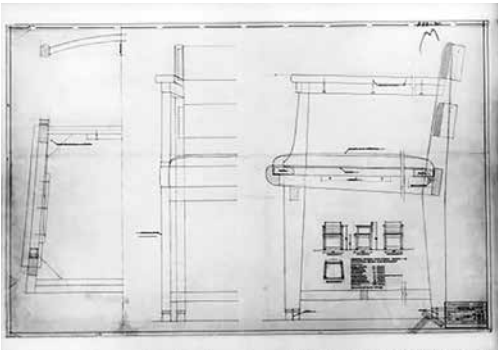
De Haverzaklaan na het bombardement van 11 december 1945 (foto: B.B.M. Jansen).

haar door te geven via kabinet@leiden.nl en/of die nabestaanden te informeren over de herdenking.

Ons stoeltje uit het stadhuis

Voor onze oude dag wilden we een stoeltje om in het hoekje bij het raam te zitten. Omdat we van oude meubels houden, gingen we daarvoor eerst kijken bij de Kringloop. Daar vonden we een mooie armstoel, tenminste qua vormgeving en materiaal, maar wel in zeer slechte staat. Het frame was gammel en de zitting vergaan, dus besloten we om verder te kijken. Maar het stoeltje bleef in onze gedachten en na een week ging ik me afvragen of het niet kon worden gerestaureerd en opnieuw bekleed. Gelukkig stond het er nog en konden we het alsnog kopen.

Ik ben er direct mee naar een meubelrestaurateur/stoffeerder gegaan. Die meende er de hand van een bekende meubelmaker in te herkennen. Nader onderzoek leerde dat het een stoel uit het Leidse stadhuis betrof. Na de stadhuisbrand zijn de kantoormeubelen voor het stadhuis in 1941 naar ontwerp van de architect C.J. Blaauw gemaakt door de meubelmakers van de firma Hasselman & Pander, die in Den Haag, maar ook in Leiden aan de Breestraat een winkel met werkplaats had.

Het ontwerp van het stoeltje.

Het stoeltje was zeker de moeite waard om te restaureren, maar het zou wel wat gaan kosten. Alle verbindingen van de romp moesten uit elkaar worden gehaald, schoongemaakt en onder druk worden verlijmd. De inlegzitting moest van nieuwe patentveren worden voorzien en een

nieuwe stoffering moest worden opgebouwd met verenjute, crin de vegetal, die weer moest worden afgedekt met paardenhaar en stoffeerwatten. De zitting zou uiteindelijk met origineel mohair velours worden bekleed in een goudgele kleur.

Over de offerte voor de restauratie heb ik wel een nachtje moeten slapen. Uiteindelijk ben ik wel blij met onze beslissing om de stoel weer in originele staat te laten terugbrengen. Het is weer een stevige stoel geworden, staat mooi in de kamer en zit heerlijk. Zo heeft deze Stadhuisstoel een tweede leven gekregen. We genieten ervan. Een zonnetje in ons huis.

Hannie Huisman

Het gerestaureerde stoeltje op zijn nieuwe locatie (foto: Hannie Huisman).

Beeldbank zoekt vrijwilligers

De commissie Beeldbank verzamelt foto's van oud Leiden. Deze foto's worden gescand, bewerkt en voorzien van toelichtende tekst. Het aantal foto's dat in de loop van de tijd door de handen van de vrijwilligers van de Beeldbank is gegaan, bedraagt inmiddels ruim 22.000. Momenteel werken er zo'n 30 vrijwilligers aan de HVOL-beeldbank. Met enige overdrijving zou je kunnen zeggen dat er sprake is van een productieorganisatie. De meeste vrijwilligers ervaren dat niet zo, want hun belangstelling gaat uit naar afbeeldingen die het verleden van de stad in beeld brengen. Daar zit de lol in.

Lid stuurgroep

De Beeldbankorganisatie vraagt bestuurlijke aandacht: het regelen van de taakverdeling, het inrichten van de werkprocessen, het op gang brengen van projecten (onder andere het uitbesteden van het digitaliseren van de Holvastcollectie, de overgang naar een andere database, het regelen van auteursrechten). Daarvoor is er een stuurgroep, tot op heden een driemanschap, aangevuld met drie coördinatoren voor deelprocessen en een collectiebeheerder.

Op het moment buigt de stuurgroep zich over de vraag of de organisatie nog wel de juiste structuur heeft. Is de taakverdeling nog up-to-date en is de aansturing deugdelijk geregeld? Voor de beantwoording van deze vragen loopt momenteel een evaluatieproces. Gelet op deze bezinning staat de invulling van de functies van de stuurgroep nog niet vast. We zijn er wel van overtuigd dat 'vers bloed' in de leiding van de organisatie noodzakelijk is. Daarom zijn we op zoek naar mensen die interesse hebben voor de foto's van Leiden in vroeger tijd en eveneens beschikken over enige leidinggevende vaardigheden.

Meer informatie kan verkregen worden bij Joop Heuzen (tel. 071-5802671) of via het e-mailadres: beeldbank@oudleiden.nl.

Vrijwilligers Holvastcollectie

Een gesloopte fabrieksschoorsteen, maar waar en wanneer is nog onbekend (foto: Jan Holvast).

Ook is de Beeldbank op zoek naar extra vrijwilligers die zich willen bezighouden met de foto's uit de Holvastcollectie. Jan Holvast, vooral bekend als krantenfotograaf, heeft een zeer grote verzameling negatieven nagelaten, waarvan niet alles voor publicatie in de beeldbank geschikt is. Er vindt dus een selectie plaats. Veel negatieven, veel werk. Het leuke aan de Holvastcollectie is dat er veel verrassende onderwerpen in beeld komen. We zoeken mensen die bij de geselecteerde foto's de beschrijvingen willen toevoegen. Dat kan gewoon thuis op de computer en er is geen speciale ervaring voor nodig. Belangstellenden kunnen zich aanmelden via het e-mailadres: beeldbank@oudleiden.nl.

Pareltjes in de geschiedenissen van de gewone Leidenaars (7)

Met de onderstaande fragmenten uit vier verschillende interviews van De Stem van Leiden hopen we u nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. De Stem van Leiden heeft nu in meer dan zestig interviews evenzovele levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, uitgeschreven en samengevat. Een aantal van deze verhalen is te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken. Uiteindelijk komen alle verhalen op de website te staan. Tijdens de interviews komen er vaak onverwachte pareltjes naar boven: leuke, opmerkelijke, maar ook droevige gebeurtenissen passeren de revue.

Geen onderscheid

'We noemen hem Klaas, naar zijn grootvader', sprak moeder Ravensbergen vlak na de geboorte van haar eerste zoon in 1933. Diezelfde avond realiseerde ze zich dat het Nicolaas moest zijn. Toen de jonge vader dat de volgende dag probeerde te herstellen bij de Burgerlijke Stand,

bleek daar een prijskaartje van 300 gulden aan te hangen. Onbetaalbaar. Grootvader Nicolaas Ravensbergen maakte er geen probleem van: 'Dan roep je toch gewoon Nico. Dan heb je Nico en Klaas, Nicolaas.' En zo ging deze jongen met twee voornamen door het leven. Zijn klasgenootjes noemden hem Nico, maar de hoofdonderwijzer reikte zijn schoolrapport uit aan Klaas Ravensbergen.

De meeste herinneringen heeft hij aan de Van Hogendorpstraat, waar zijn grootouders van vaderszijde woonden. In deze zijstraat van de Willem de Zwijgerlaan speelde Nico vaak met de jongste broer van zijn vader, die maar drie jaar ouder was dan hij. Er woonden veel rooms-katholieken: 'Als kind verbaasde je je over de grote gezinnen'. De familie Ravensbergen was

De Van Hogendorpstraat omstreeks 1970 (collectie Erfgoed Leiden en Omstreken).

De wollendekenfabriek van Van Wijk aan de Hogewoerd (collectie STIEL).

Nederlands-hervormd, maar dat leverde bij het buitenspielen geen problemen op. Er werd geen onderscheid gemaakt.

Boetedoening

De vader van Hans Molenaar was dekenwever en kleurkenner bij wollendekenfabriek van Van Wijk in de Vestestraat. Hij wist alles op het gebied van het mengen van kleuren. Het gezin was onkerkelijk. Vader was van huis uit protestant, maar toen bleek dat hij moest trouwen met zijn zwangere vriendin, wilden de ouderlingen dat hij boetedoening deed. Vader weigerde en wilde niets meer met de kerk te maken hebben. Hans ging wel naar zondagsschool en een uurtje per week naar godsdienstles op de lagere school, maar gelovig werd hij er niet van.

Rood als een kroot

Bram Wetselaar is geboren in de voormalige (Lange) Vrouwenkerksteeg. Het was een grauwe buurt. Vader was arbeider bij Zuurdeeg Wollendekenfabriek op de Oude Singel, waar hij werd vernederd en uitgeknepen. De leefomstandigheden waren erbarmelijk, maar als kind nam Bram de dingen zoals ze waren. Het gezin was hecht, zijn ouders waren krachtige mensen met innerlijke beschaving, al waren ze getekend door het arbeidersleed van die tijd.

Op zondagochtend gingen ze naar de Pieterskerk of de Hooglandse Kerk. Alleen was de kerk niet zo'n vriendelijke gastheer voor socialistische leden, zoals zij. 'Er was spanning tussen de verschillende bevolkingsgroepen en we waren zo rood als een kroot.'

De wollendekenfabriek Zuurdeeg aan de Oude Singel (collectie STIEL).

Eén jaar ging hij naar de streng christelijke Tijnstraschool, de lagere school op de Hoge Morsweg 12. De andere jaren bracht hij, net als zijn broers en zus, door op de Leidse Buitenschool in Katwijk aan Zee, in verband met de heersende tbc. Dagelijks met de tram heen en terug. Mooie herinneringen heeft de heer Wetselaar aan die school. Het was er prettig en er werd goed onderwijs gegeven; in de buitenlucht, met tussen de middag anderhalf uur rusten.

Zilverpapier en melkdoppen

Jan van Egmond woonde tot ongeveer zijn twintigste met zijn ouders en een drie jaar jonger zusje in de Jacob Catslaan. Vader was in armelijke omstandigheden opgegroeid, waardoor hij meer dan zuinig was. Het heeft de heer Van Egmond in zijn jeugd aan niets ontbroken, maar het was merkbaar, bijvoorbeeld wat kleding betrof. Als je op de jaarlijkse uitvoering van de gymnastiekvereniging de enige was met een zelfgemaakt pakje, schaamde je je. En de door oma in gerstekorrel gebreide onderbroeken prenten hun patroon in je billen op de houten schoolbank. Dat jeukte!

Jan ging naar de lagere school op de Hoge Morsweg, met zo'n 45 kinderen in de klas. Het was een hervormde school, waar gebeden werd en waar je versjes moest leren die je 's maandags moest opzeggen. Zilverpapier en aluminium melkdoppen werden ingezameld en naar het Zendingshuis in Oegstgeest gebracht. Vader kwam uit een zwaar gereformeerd gezin. Hij kende de Bijbel uit zijn hoofd. Toen hij trouwde, sloot hij zich aan bij de hervormde kerk van zijn vrouw en werd daar heel actief. Hij werd ouderling, secretaris van de Hervormde Jeugdraad en preekte op bijeenkomsten. Jan ging naar de

Het Zendingshuis in Oegstgeest (afbeelding: www.wimhoogerdijk.info/oegstgeest).

zondagsschool, kinderkerk en jeugdkerk. Vader was een strenge man, maar Jan was trots op hem.

Toen er bij de gemeente Den Haag een functie beschikbaar kwam waar hij goed kon verdienen, kon er, na drie jaar verkering, getrouwd worden met het meisje dat Jan bij dansschool Wielinga op de Nieuwe Rijn had ontmoet. Ze werkte op kantoor bij Autobedrijf Devilee-Reizevoort aan de Rhijngheesterstraatweg. Thuis werd bij een vriendinnetje meteen gevraagd wat haar geloof was: 'Toch niet katholiek?' Dit meisje was 'niks', maar om iets van het geloof van haar toekomstige man te weten, gingen ze samen naar catechisatie.

Ondanks vaders vaste geloof, wilde hij destijds niet dat Jan naar het christelijk lyceum ging. Dat zijn zoon tussen gereformeerden zou verkeren, vond hij geen goed idee. Ze waren vaak huichelachtig, meende hij. Het 'gereformeerde gevoel' herkende Jan wel op de christelijke sportclub Pernix, waar hij overigens met plezier naartoe ging. Het kerkbezoek verwaterde op den duur.

Namens de Stem van Leiden
Cees Meijer

Op pad met de commissie Excursies

Dit jaar organiseerde de commissie Excursies zes evenementen. In het voorjaar de Rembrandtwandeling, de fietstocht door de Bollenstreek en de dagexcursie naar Haastrecht en Gouda. In het najaar was er een herhaling van de Boekhistorische wandeling rond het Rapenburg en het bezoek aan de Bibliotheca Thysiana. Verder werd er ter voorbereiding van de excursie naar Wijk bij Duurstede en Doorn een lezing over Dorestad georganiseerd in het Rijksmuseum van Oudheden. Tenslotte de excursie naar Wijk bij Duurstede en het huis Doorn. De belangstelling voor alle evenementen was weer groot, zodat we helaas ook dit jaar soms weer mensen moesten teleurstellen.

Het Pilgrimsmuseum in de Beschuitsteeg (foto: Rob Smit).

Inmiddels is de commissie alweer bezig met volgend jaar. Uiteraard is de commissie altijd blij als er suggesties komen van de HVOL-leden. In ieder geval wordt er aandacht besteed aan het Pilgrimjaar. Daarnaast wil de commissie, mede op verzoek van enkele HVOL-leden, een plaats geven aan de Romeinse Limes. Bij voorkeur in onze omgeving, maar ook wordt bekeken of een excursie naar Xanten (Colonia Ulpia Trajana) in Duitsland tot de mogelijkheden behoort. Deze excursie kan gecombineerd worden met een bezoek aan Nijmegen. Mogelijk kan het Rijksmuseum van Oudheden ook

in dit geval voorafgaand aan de excursie een lezing verzorgen.

Verder worden er zoals altijd weer een of twee fietstochten in de omgeving georganiseerd en ook staat de herhaling van de Bruggentocht uit 2018 nog op de wensenlijst. De commissie onderzoekt ook nadrukkelijk de mogelijkheid van het reizen per trein naar excursielocaties, als alternatief voor het huren van een bus. Utrecht komt daarbij als eerste in beeld.

Nieuwe gezichten in de commissie

Begin dit jaar zijn er nogal wat wisselingen geweest in de commissie. Ingrid Engel is afgetreden, na acht jaar lang het penningmeesterschap te

Links Patricia van der Lecq. Rechts Liesbeth Brugman.

hebben vervuld. Zij is inmiddels opgevolgd door Wim Dool. Ook moesten wij na vijf jaar afscheid nemen van Kirsten Mieog. Twee nieuwe leden, Patricia van der Lecq en Liesbeth Brugman, hebben zich gemeld en zijn inmiddels tot commissielid benoemd. Bij de laatste excursies hebben zij zich al heel enthousiast ingezet.

Het vinden van een nieuwe voorzitter blijkt niet gemakkelijk. De commissie heeft daarom besloten de huidige combinatie van voorzitterschap en secretariaat te splitsen. Patricia van der Lecq heeft zich bereid verklaard de secretarisfunctie op zich te nemen.

Dirk van Eck

De Rijkswerkinrichting voor Vrouwen

8STE LEIDSE SALON, INGELEID DOOR MARIAN WEEVERS

8 DECEMBER 2019, AANVANG: 14.00 UUR; DE BAKKERIJ, OUDE RIJN 44C

Veenhuizen is bij veel mensen bekend als Rijkswerkinrichting voor bedelaars en zwervers. Aan die bekendheid hebben vooral “Het Pauperparadijs” van Suzanna Jansen en het nieuwe gevangenis­museum in Veenhuizen de laatste jaren veel bijgedragen, evenals aan de beeldvorming over bedelaars en zwervers. Daarbij rijst immers al gauw het beeld op van een door eigen schuld of domme pech aan lager wal geraakte man. Dat er tussen 1886 en 1934 ook ruim duizend vrouwen een of meerdere malen in een Rijkswerkinrichting terechtgekomen zijn, is veel minder bekend. Datzelfde geldt voor het feit dat deze vrouwen na 1889 geplaatst werden in een aparte Rijkswerkinrichting, die tot 1896 op grondgebied van Oegstgeest en daarna Leiden stond, namelijk in en bij het voormalige Pesthuis.

Het Pesthuis in 1930 (foto: Hendrik Jonker, collectie: Erfgoed Leiden).

Wie waren die vrouwen die daar verbleven en waarom waren zij daar terechtgekomen? Zien we verschillen met de mannen die de Rijkswerkinrichting Veenhuizen bevolkten? Deze vragen staan centraal in het onderzoek van Marian Weevers waar zij op 8 december meer over zal vertellen.

Aanmelden is verplicht, op hvolsalon@gmail.com. Iedereen die zich aangemeld heeft, krijgt zo spoedig mogelijk een bevestigingsmail terug. Het maximum aantal deelnemers is inmiddels bereikt.

Bedrijfsleden

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

Rijksmuseum Boerhaave

Breedveld Holding

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Grandcafé De Burcht

de BURCHT

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Du Prie bouw & ontwikkeling b.v.

Griffioen Precious Presents vof

De Gunst Juwelier

HBK, Belastingadviseurs & Accountants

Hooglandse Kerk

Hoppezak Kledingverhuur

La Gro Geelkerken advocaten

De Leeuw Makelaardij bv

LEK® makelaars en taxateurs

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Brasserie de Poort

Prima Management

Primavera Pers

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van
Rijnland

Hoogheemraadschap van Rijnland

Rabobank

MBO Rijnland

mbo rijn//land

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Universiteit Leiden

Veldman Rietbroek Architecten

Museum Volkenkunde

Veldman Rietbroek architecten

Stichting Zeven Leidse Hofjes

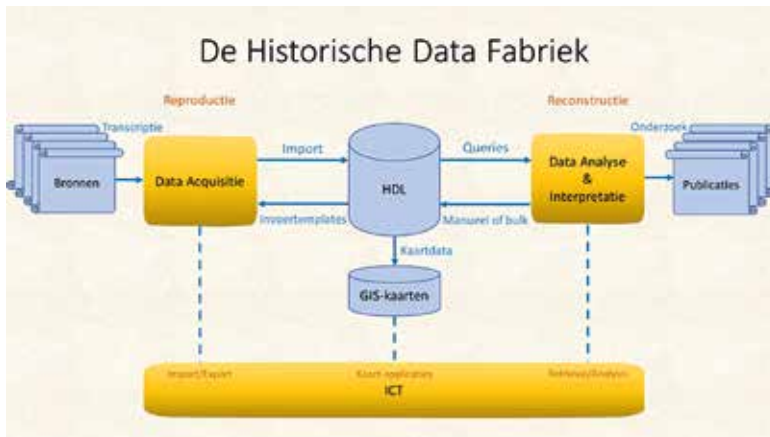
Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Historische Data Fabriek Leiden

Het is onder meer aan de HVOL te danken dat een flinke groep mensen onder de vleugels van Erfgoed Leiden en Omstreken werkt aan het project Historische Data Fabriek Leiden. Want de oproep in *Oud Leiden Nieuws* van mei 2016 (jaargang 4, nummer 2) heeft bijzonder nuttige reacties opgeleverd, die de weg wezen naar de Werkgroep Historisch Leiden In Kaart (HLIK). Vanuit die werkgroep worden allerlei initiatieven in gang gezet om letterlijk 'historisch Leiden in kaart te brengen'. Dat valt grofweg uiteen in digitale cartografie enerzijds en het opbouwen van een grote geïntegreerde database van personen en percelen anderzijds.

Schematische voorstelling van de onderdelen van de Historische Data Fabriek Leiden.

De werkzaamheden gebeuren op ruwweg drie terreinen: *Data Acquisitie*, waar digitale reproducties van de brongegevens worden verwerkt in de database, *Data Analyse & Interpretatie*, waar enerzijds een reconstructie van de werkelijkheid wordt gemaakt en anderzijds onderzoeken worden uitgevoerd. En *ICT*, waar software, website en database-structuren ontwikkeld worden.

Twee ochtenden in de week komen de vrijwilligers van de Werkgroep 1581 voor de transcripties en de reconstructies bij elkaar in het gebouw van

Erfgoed Leiden aan de Boisoetkade. Ook wordt er thuis gewerkt. Een indrukwekkende reeks bronnen is al in de database verwerkt. De meest spraakmakende is de integrale transcriptie van de Volktelling 1581, die onder meer de benadering van het aantal inwoners van Leiden in 1581 aangescherpt heeft tot 12.275. Fraai resultaat is ook dat de

gezinnen aan de percelen van de digitale kaart gekoppeld konden worden, die daarvoor al door de werkgroep HLIK was gemaakt. Wat daar allemaal mee te doen, kan worden bewonderd op de in ontwikkeling zijnde website www.historischleideninkaat.nl.

Niet alleen is de droom van toen (het digitaal maken van het Straten- en Grachtenboek) werkelijkheid geworden. Ook allerlei andere fascinerende mogelijkheden dienen zich aan, zoals het 'hyperlinken' van oude HVOL-artikelen.

Kaart van Leiden eind 16de eeuw als digitale reproductie van het Straten- en Grachtenboek (kaart gemaakt door Werkgroep Historisch Leiden In Kaart).

Bij wijze van proef is het 'Glipperverhaal' van W.A. Fasel uit het *Jaarboekje* van 1956 tekstueel overgehaald naar de website en van hyperlinks voorzien naar personen en percelen uit de database. Wat dat kan opleveren, is te zien op

de onderstaande beelduitsnede (zie ook www.historischleideninkaart.nl/glippers/).

Ook de bijbehorende glipperlijst is al voor een groot deel van hyperlinks voorzien, zowel wat betreft de personen als de percelen (www.historischleideninkaart.nl/glipperlijst/).

over de regering: „Het gaat mij aan het hart te zien, dat de burgerij meer over heeft voor de goede zaak dan de t voerd ontdekt van een drielstal vroedschappen, nl. **LENAERT SYMONSZ. DOU**, **CLAES JANSZ. BRANT** en **JACOB GLIPPERS VAN MATHENESSE**, **VAN DER HOOG** en **VAN BERENDRECHT** de Hogevoerdae Poort trachten te ip zekere dag was bij **JOOST HUYGENSZ.**, linnenwe dat **CORNELIS VAN DER HOOG** hem wilde spreken. Spaanse posten te Hillegom en te Berkenvroude en r vertrokken naar Amsterdam. Zij reisden ben na en ; en **ADRIAEN HARMANSZ.**, die het beroep van ves glippers. De volgende dag werden zij naar het huis C ys van de *donksvrouwe* **VAN NAELTWM.** **VAN MA** tiden. Toen kwam het eigenlijke aanbod, nl. het verrichten van diensten voor de glippers. Het bleek, dat **ADRIAEN** ad laten bestellen door zijn vrouw **NEELTGEN WOUTERSDR.** bij **LENAERT SYMONSZ. DOU**. **JOOST** t opnemen met **NEELTGEN WOUTERSDR.** Hij moest zich door haar laten wijzen aan wie zij de brieven besteld vervoende zich bij Dou. Deze had inmiddels **CLAES JANSZ. BRANT** en **JACOB THOMASZ. BROUWER** voor het

VAN BERENDRECHT

Dit kan niet Claes Jansz van Berendrecht geweest zijn, want die is in 1567 overleden. Vermoedelijk betreft het zijn zoon Jan Claesz van Berendrecht, die hem in 1567 opvolgde als schout.

Beelduitsnede van W.A. Fasel, 'De Leidse glippers' in: *Jaarboekje* 1956, 68-78.

[historischleideninkaart.nl/glipperlijst/](http://www.historischleideninkaart.nl/glipperlijst/)).

Waar zo'n oproep in *Oud Leiden Nieuws* al niet toe kan leiden!

Martin Hooymans
(Martin.Hooymans@xs4all.nl)

Het *Maison des Vieillards/Orphelins de la Diaconie Wallonne* op Oude Vest 35

Toen een van de leden van de werkgroep Geveltekens enige tijd geleden de tekst boven de deur van het gebouw aan de Oude Vest 35 wilde fotograferen, bleek die nauwelijks leesbaar te zijn. Door de gebouwenbeheerder van DUWO, de heer Ligtvoet, werd toegezegd dat men dit euvel zou meenemen in het bestuursoverleg van de stichting. Daar werd besloten dat de hele monumentale voorgevel een opknapbeurt zou krijgen. De werkzaamheden werden in juli 2019 afgerond. Hierbij het verhaal van de geschiedenis van het pand.

De tekst boven de voordeur van Oude Vest 35 (foto: Dik Kompier).

De tekst boven de deur van het indrukwekkende pand Oude Vest 35 luidt: *Maison des Vieillards/Orphelins de la Diaconie Wallonne*. Vertaald is dat 'Huis van de bejaarden en wezen van de Waalse Diaconie'. De diaconie van de Église Wallonne zorgde voor de minder gelukkigen van die gemeente. Dat waren met name armlastige bejaarden en wezen en halfwezen tot 25 jaar oud. Deze Franstalige gemeente was in de 17de eeuw zeer groot geweest vanwege de vele Franssprekenden uit Wallonië en Frankrijk die zich in die

tijd in Leiden vestigden. Maar in de 18de eeuw was het aantal lidmaten flink afgenomen, vooral omdat de afstammelingen van deze immigranten inmiddels gewoon Nederlands spraken en soms het Frans nog amper begrepen.

Een nieuw onderkomen

De Waalse diaconie exploiteerde een gemeenschappelijk onderkomen voor bejaarden en wezen aan de Sint Jacobsgracht, met een achterhuis uitkomend in de Swietenstraat, op de plaats

waar nu het Van der Werfpark is. Maar daar waren klachten over. Op 17 april 1765 vergaderden de diakenen over de hoge onderhoudskosten van het huis. Men besloot om een commissie te benoemen, die samen met meester-timmerman Van der Laan en meester-metselaar Van Hooft de panden zou bekijken. De commissie rapporteerde een week later al dat de panden zeer bouwvallig waren en volledig gesloopt en herbouwd zouden moeten worden. Het voorstel van de commissie was om elders in de stad nieuwbouw te plegen, dicht bij de eigen Vrouwenkerk, achter de Haarlemmerstraat. Een terrein met grond en huizen tussen de kerk en de Oude Vest werd als optie genoemd. Meteen droeg men de commissie op om te onderzoeken of dat voor een schappelijke prijs te koop zou zijn.

Al drie dagen later werd gerapporteerd dat dit inderdaad het geval was en in de dagen daarna werd het grootste deel van het terrein en de aangrenzende huisjes al verworven. De kerkenraad en het stadsbestuur werden op de hoogte gesteld van de plannen en deze steunden het plan. Nadat er een lening was afgesloten om de bouw te financieren, kon er gebouwd gaan worden. Gerard van der Laan werd tot oppertoezichthouder (architect) benoemd. Na goedkeuring van enige aanpassingen van het plan en de aankoop van de laatste benodigde grond kon eind september 1765 begonnen worden met het bouwrijp maken van het terrein. De bouw vorderde gestaag en een jaar later al werd besloten de werklieden een premie van 52 gulden te geven vanwege het bereiken van het hoogste punt van het gebouw. Het steenhouderswerk werd geleverd door Jacobus Muts (1730-1807). Weer een jaar later kon er aan verhuizen gedacht worden; het oude pand werd in twee gedeelten verkocht en de kleinere zaken werden geregeld, zoals het laten maken van twaalf stoelen voor de regentenkamer. Op 28 april 1768 vond de officiële opening plaats,

Oude Vest 35 (foto Dik Kompier).

toen dominee Flournoy het nieuwe gebouw met een rede, gebed en een preek inwijdde.

Latere functies

Hiermee was het pand voltooid en tot in 1818 fungeerde het als wees- en oudeliedenhuis. Daarna werd het in gebruik genomen als academisch ziekenhuis, het Nosocomium Academicum (in de volksmond de Nozekemie). Hier vonden vooral bevallingen plaats; de kraamkliniek van professor Du Pui was alom bekend. Maar ook werd er chirurgie bedreven. Nadat het Academisch Ziekenhuis aan de Eerste Binnenvestgracht (nu Museum Volkenkunde) in gebruik was genomen, kwam er in 1873 eerst een zogeheten 'tussenschool' in het pand, en kort daarna werd het grootste deel als gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen in gebruik genomen.

In de Tweede Wereldoorlog werd de school, waar toen het voorgezet lager onderwijs werd gegeven (de zevende en achtste klas), verbouwd tot volkslogement. Na de oorlog werd het uiteindelijk verworven door de Stichting Leidse Studentenhuusvesting (tegenwoordig DUWO) en nog steeds wordt het nu bewoond door studenten.

Piet de Baar

De Haagse straatschilder W.F. Meijer

Als u een schilderijtje heeft met een tafereeltje uit met name Den Haag, Leiden of Utrecht uit het midden van de vorige eeuw, dan is de kans groot dat het gemaakt is door de Haagse straatschilder Willem Frederik Meijer. Alleen al in de diverse stadsarchieven zijn honderden exemplaren van zijn werk te vinden en er zullen er nog veel meer in huiskamers hangen. Hij ging met zijn fiets stad en land af – soms in opdracht en soms gewoon uit belangstelling – om een belangwekkend pand te schilderen. Zijn schilderkist en palet had hij gewoon achterop zijn fiets en voor het schilderen bevestigde hij het palet aan de bagagedrager. Zo weet Kees Walle uit Leiden zich te herinneren dat hij bij bewoners in de stad langs ging om – tegen betaling – ‘huisportretten’ te maken.

W.F. Meijer aan het werk in 1970 (foto: P.P. Koster).

De in 1920 geboren W.F. Meijer volgde aanvankelijk de ambachtsschool, maar het ‘marmeren en letterzetten’ kon hem niet zo boeien. Daarna begon hij met schilderen en vestigde hij zich aan de Nieuwe Uitleg in Den Haag. Hij probeerde in de avonduren lessen op de kunstacademie te volgen, maar door de toenemende oorlogsdruk kwam daar niet zo heel veel van terecht omdat de meeste docenten onderdoken.

Zijn werk kwam op allerlei tentoonstellingen terecht, zoals bijvoorbeeld in 1962 op de door de (toen nog) Vereniging Oud Leiden georganiseerde tentoonstelling ‘Leiden in pen en tekening’ in de Lakenhal. De expositie in 1975 in de Haagse galerie Alkemade werd geheel door hem georganiseerd en stelde hem in de gelegenheid veel van zijn werk te verkopen. In die tijd werd er ook in de kranten veel aandacht aan zijn werk besteed.

De schilderijtjes en tekeningen van W.F. Meijer geven een bijzonder beeld van stadsgezichten uit het midden van de vorige eeuw. Veel

van het materiaal kan nu helaas niet openbaar gemaakt worden, omdat het auteursrecht niet goed geregeld is. Archieven zoals het Erfgoed Leiden en Omstreken zijn daarom op zoek naar meer informatie over met name de latere jaren van W.F. Meijer. Weet u meer, neemt u dan contact op met ons via g.koper@xs4all.nl.

Ger Koper

Van gilde tot ROC

GESCHIEDENIS VAN HET VAKONDERWIJS IN DE STAD LEIDEN

Hoe hebben jonge mensen in de loop van de eeuwen hun vak geleerd? Hoe was het vakonderwijs georganiseerd en wie waren daarvoor verantwoordelijk? Ik was er nieuwsgierig naar, te meer omdat historici aan vakonderwijs nog niet veel aandacht hebben besteed. Ik koos voor een lokale studie en wel de geschiedenis van het vakonderwijs in mijn eigen stad Leiden. Het leek mij mooi de ontwikkelingen in de tijd zo volledig mogelijk te onderzoeken, van gilde tot ROC.

De studie valt uiteen in drie delen. De eerste periode omvat de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd, waarin vakonderwijs zich voornamelijk binnen de gilden afspeelde. Het

verbod op de gilden vormt de overgang naar de tweede periode, de 19de eeuw, waarin het particulier initiatief vakscholen oprichtte. Dat duurde tot begin 20ste eeuw, toen de rijksoverheid de verantwoordelijkheid voor vakonderwijs op zich nam. Deze derde periode strekt zich uit tot het actuele beroepsonderwijs.

In alle ontwikkelingen staat het Leidse vakonderwijs centraal. Het verhaal begint bij de gilden, waar meesters hun leerlingen opleidden. Na het gildeverbod worden vakscholen op particulier initiatief opgericht (bijvoorbeeld de Practische Ambachtsschool en de Leidsche Fabrieksschool). In de 20ste eeuw valt vooral de enorme uitbreiding van het vakonderwijs op.

Deze eerste studie over het Leids vakonderwijs is voor veel mensen interessant. Daarom verschijnt het proefschrift ook in een rijkgeïllustreerde publicatieversie.

De promotie vindt plaats op dinsdag 10 december 2019, om 16.15 uur in het Groot Auditorium van het Academiegebouw aan het Rapenburg en heeft een openbaar karakter.

Anneke Boot

Boeiende wegwijzer voor Leidse straatnamen

In november 1929 verscheen het boek 'Leidsche Straatnamen, Historisch toegelicht' bij de Leidse drukkerij IJdo. Auteur is oud-directeur Gemeentewerken ir. G.L. Driessen. Op 12 februari dat jaar treft de stad de historische stadhuisbrand waarbij veel historisch materiaal ten prooi valt aan de vlammen. Geluk bij een ongeluk is dat Driessen de daar aanwezige informatie net op tijd heeft vergaard. In 1939 zorgt hij voor een supplement en in 1951 voor een bijgewerkte lijst van verdwenen straatnamen. Zijn naam en faam – hij is ook de eerste Leidse ereburger – blijft decennialang verbonden met de naamgeving van Leidse straten. In 1954 moet hij wegens doofheid afhaken als lid van de Commissie voor de Straatnamen, na de eerste vergadering. Kort na zijn overlijden krijgt hij in 1957 een straatnaam voor de doorbraak van Hooigracht naar Herengracht.

Het boekomslag is een uitsnede van de plattegrond van Leiden opgebouwd uit door Jos Agasi gefotografeerde straatnaamborden.

Negentig jaar na de eerste uitgave van Driessen publiceren Rudi van Maanen en Marijke Mooijaart hun boek 'Straatnamen in Leiden. Een

verhaal van zeven eeuwen' bij uitgeverij Primavera Pers. Dat nieuwe boek bevat een schat aan feitenmateriaal over allerlei zaken rond de totstandkoming van de straatnaamgeving in Leiden. Het is zo alomvattend dat in het kader van dit artikel slechts een beperkt aantal interessante achtergronden en bijzonderheden worden geschetst. Het auteursduo benut voor zijn uitgave tal van bronnen, soms uit een grijs verleden. Ook informatie van Driessen, hoewel zijn onderzoek 'serius, maar niet goed gedocumenteerd' wordt genoemd.

Andere oude bronnen van belang zijn onder andere de stadsplattegrond van Hans Liefcrinck uit 1576, de eerste kaart met straatnamen, en de Rijnlandkaart van Floris Balthasar uit 1615. Ook Jan van Hout – die in 1564 stadssecretaris wordt – verzet op dat terrein veel werk. Hij bundelt prekadastrale kaarten tot het 'Grachtenboek' (1583-1589) en het 'Stratenboek' (1588-1598). Zelf bekostigt hij vanaf 1585 het 'Register Vetus' dat tot 1601 wordt bijgehouden. Later werd dit vervolgd met een serie 'bonboeken'. Samen vormen die de indeling van de stad tot 1811, waarna een wijkindeling volgt waarbij dubbele namen worden vervangen door nieuwe. In 1850

maakt W.J. van Campen een kaart waarop bijna alle namen voorkomen en zijn zoon H.L.A. van Campen zorgt in 1879 en 1899 voor aangepaste en geactualiseerde versies. Tot 1934 zijn de Handelingen van de gemeenteraad een belangrijke bron en daarna de besluiten van B en W die in dat jaar officieel de taak krijgen om nieuwe straatnamen vast te stellen’.

Burchtgrachtje tussen Oude Rijn en Burcht omstreeks 1880 (foto H.G.A. Obreen).

De oudst bekende straatnaamgeving stamt uit 1292. Het gaat om het Burchtgrachtje (*Burchgrachte*), op de grens van het gebied van de burggraaf en de ambachtsheer van Leiderdorp. In 1917 wordt het restant gedempt. In 1316 melden bronnen twee straten: de Breestraat (*Grote strate*) en de Pieterskerk-Choorsteeg (*Kerksteghe*) en in een oorkonde uit 1324 wordt al de Maredijk (*Maredijk*) genoemd.

In 1860 besluit de gemeenteraad tot invoering van 263 houten straatnaamborden. Die worden met loodwitverf geschilderd en voorzien van letters in zwarte lak met een zinken mal. Slechts een deel verschijnt aan de gevels en in 1916 worden ze geleidelijk vervangen door blauwe geëmailleerde met witte letters. Al verdwijnen aluminium borden met reliëfletters en gemoffeld in rood of wit en in de gevels gemetselde ‘lavaborden’ niet uit het stadsbeeld. De laatste krijgen bij de meest recente vernieuwingsoperatie een eeuw later (kosten 175.000 euro) de informele status van ‘monument’. Vanaf 1871 is al de even en oneven huisnummering ingevoerd op basis van een volledig adressenregister en het ‘Huisnummerboek’ wordt uitgegeven. Porseleinen nummerbordjes moeten voor 40 cent worden gekocht bij koper-slager Creyghton. Voor 15 cent plaatst hij ze ook. Het leidt tot nogal wat protesten. In 1977 wordt de postcode geïntroduceerd.

Het Beleg en Ontzet kan als eerste gekozen Leidse straatnaamthema worden beschouwd. In de 19de eeuw raakte het vernoemen van beroemde personen in zwang. In 1879 worden – naast de schilder Rembrandt – grote namen van de strijd tegen de Spanjaarden, zoals Doeza, Boisot en Van der Werf, met een straatnaam geëerd. De Jan van Houtkade komt er in 1903. En bij het 20-jarig bestaan van de Drie October Vereeniging volgen in 1906 de 3 Octoberstraat en namen van andere hoofdrolspelers zoals Magdalena Moons, de Spaanse veldheer Valdez en koerier Duivenbode. Opmerkelijk: Cornelis Joppensz, die als eerste de verlaten Spaanse schans ontdekte, heeft nog geen straatnaam, maar wel een beeldje. Leden van het koninklijk huis kennen landelijk van alle personen de meeste vernoemingen. Ze nemen de eerste tien plekken in op de stratenranglijst van personen, aangevoerd door Juliana, gevolgd door Wilhelmina en Beatrix. Juliana kent in Leiden-Noord zowel een straat als een

kade. Prins Bernhard heeft er ook een kade, zij het dat recent het noordelijk deel is omgedoopt tot Soestdijkkade, die nu grenst aan de straten van Marijke (geen Christina), Irene, Margriet en Beatrix. Aan de overzijde van hoofdweg de Willem de Zwijgerlaan (prins Willem I, de eerste stadhouder) zijn hoven genoemd naar zijn moeder Juliana van Stolberg en zijn echtgenotes Anna van Buren en Charlotte de Bourbon. Prins Claus – overleden in 2002 – wordt in 2012 vernoemd.

In het Morskwartier is de variatie groot. In de Lage Mors worden vanaf 1932 dichters en schrijvers uit de 16de en 17de eeuw vernoemd terwijl in de Hoge Mors vanaf 1964 edelstenen als onderwerp worden gekozen met als afronding het winkelcentrum Diamantplein. Onlangs nog aangevuld met de Azurietkade. In de wijken Bockhorst komen Leidse drukkers en uitgevers (Brill, Luchtmans) aan bod en in Koppelstein vrijheidsstrijders (Luther King, Allende, Multatuli). Begin jaren zeventig krijgt de Merenwijk vorm. Eerst met hoogbouw en daarna met laagbouw met de natuur als algemeen thema. Buurten met dieren- en plantennamen, maar ook bloemen, roofvogels, vissen en horsten, donken en rodes. De Tuinstadwijk neemt in 1923/1924 al het voortouw met bloemen, bomen en struiken.

Groente- en fruitveiling in 1949 (foto: Nico van der Horst).

Fredericus Kaiser, naamgever van de Kaiserstraat, voordien de Minderbroedersgracht (lithografie van J.P. Berg-haus, 1847).

In de wijk Stevenshof, die na 1981 vormt krijgt, is sprake van 'eenheidworst'. Vrijwel alle straten zijn vernoemd naar vrouwen, compleet met voor-namen. Variërend van Mary Zeldenrust tot zangeres Heintje Davids. Sommigen zien het als een inhaalslag in het kader van de emancipatie.

De ene keer hebben locatienamen een duidelijke historische relatie zoals de Fruitbuurt in de directe omgeving van de groente- en fruitveiling, die in 1989 sluit. De andere keer in het geheel niet: in het voormalige kassengebied Coebel achter de Haagweg duiken de namen van jazzmusici op. Of op het Waardeiland met namen van Leidse zustersteden en pleinen en lanen met namen van landelijke politici als Drees, Beel en Den Uyl. Zuidwest gedenkt onder anderen componisten.

Dan zijn er nog typisch Leidse buurtjes zoals de Vlietpoort bij het Delftse Jaagpad met Herman Kleibrink, Mary Bey (Zangeres zonder Naam) en recent fotograaf Nico van der Horst. Burgemeesters komen aan bod bij de Burggravenlaan.

Tot slot nog een belangrijke namenleverancier: de Universiteit Leiden. De primeur is in 1875 voor sterrenkundige Fredericus Kaiser. Op vijf concentraties in de stad 'huizen' namen van befaamde wetenschappers waaronder een complete Professorenwijk (1934-1939) met hoogleraren als Fruin, Lorentz en Kamerlingh Onnes. Als het AZL – nu LUMC – verhuist naar de Rijsburgerweg gaat ook het standbeeld van Boerhaave op transport en draagt de voormalige Oegstgeesterlaan vanaf 1936 diens naam.

De Leidse expansiedrang ten koste van Leiderdorp, Zoeterwoude, Oegstgeest en Voorschoten krijgt in 1896 vorm met een ambitieus annexatieplan. Nog forsere uitbreidingsplannen waarvan randgemeenten de dupe zijn, volgen in 1920 en 1966. Aan de vooravond van het eerste 'landjepik' telt Leiden 451 straten. Een gemeentelijst uit 1967 vermeldt er 808 en in april 2019 is dat aantal meer dan verdubbeld tot 1802. Er zijn 612 namen die op *-straat* eindigen. Met het achtervoegsel *-pad*, *-laan*, *-weg*, *-hof* en *-kade* zijn er respectievelijk 207, 104, 103, 96 en 60. Leiden kent voorts 92 pleinen en plaatsen. Stegen (88), grachten (27) en markten (13) komen alleen in binnenstad voor.

Standbeeld van Boerhaave voor het Academisch Ziekenhuis (nu het Museum voor Volkenkunde) aan de Steenstraat voor de verhuizing (foto Jan Goedeljee, 1872).

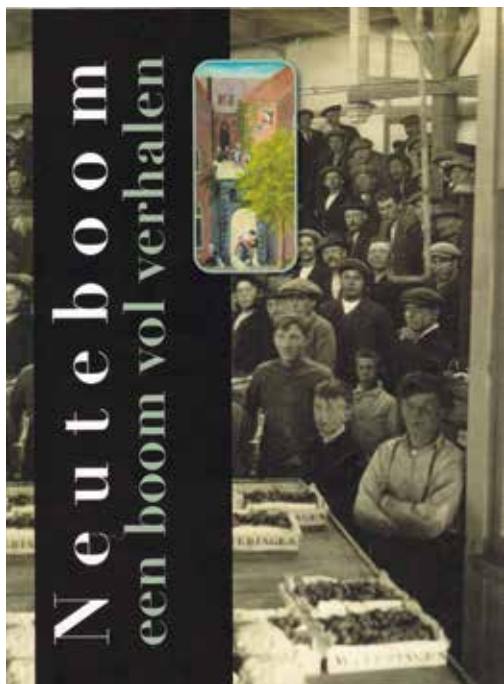
In de jaren tachtig zijn het Witte Singel-Doelencomplex aan de beurt met Cleveringa, Reuvens en Matthias de Vries, terwijl in het Bio Science-park beroemde natuur- en sterrenkundigen als Einstein, Max Planck, Zernike, Oort, Darwin en Newton een straatnaam kregen. Grote namen uit de begintijd als Scaliger en Lipsius ontbreken echter tot dusver.

Dat er ooit nog een nieuw compleet Leids stratenboek het licht zal zien is een ijdele hoop. Al vanaf 2005 publiceert de gemeentelijke website een digitale straatnamenlijst die op internet is te raadplegen. En gegevens kunnen via de Basis Administratie en Gebouwen (BAG) op elk gewenst ogenblik worden geactualiseerd. Daarin staan in een aparte kolom de vele gegevens die oude straatnamen kunnen verklaren. De auteurs van dit boek hebben die verzameld.

Rudi van Maanen, Marijke Mooijaart – Straatnaamgeving in Leiden. Een verhaal van zeven eeuwen – Primavera Pers – 184 pagina's – ISBN 978 90 5997 1 – Winkelprijs 19,50 euro.

Alles over de Neutebooms en veel meer

'Neuteboom, een boom vol verhalen' is een zeer lijvig boek van 498 pagina's met een gewicht van zo'n 2,3 kilogram. En dat allemaal over één familie(naam). Overdreven, zou je geneigd zijn te zeggen. Maar bij nadere beschouwing van dit omvangrijke genealogische werk ligt het oordeel toch wat genuanceerder.

Vanzelfsprekend zal de inhoud vooral de families Neuteboom – en dat zijn er in Leiden nogal wat – interesseren. Maar de auteurs Bep Neuteboom en haar man Jos Kasteleijns, geruggensteund door een flink aantal familieleden en kennissen, hebben het niet bij de schier eindeloze reeksen voorouders gelaten. Zij hebben hun levens ook meer kleur gegeven door interessante verhalen toe te voegen over de tijd dat ze leefden. Alsmede door persoonlijke verslagen van vele bezoeken aan historische plekken en familieleden elders in het land.

Bovendien bleef het 'monnikenwerk' niet beperkt tot één achternaam, maar werd het speurwerk ook in de vrouwelijke lijn uitgewerkt. Dat betekent dat ook andere typisch Leidse namen als Plezier, Filippo, Kikkert, De Bolster, Verboom, Stoute(n), Erade(u)s, Moenen, Mieremet, Van As, Van Vliet en nog tientallen andere een plekje kregen in de overzichten. Het kloeki boek maakt één ding duidelijk: Neuteboom is een wijdverbreide naam in Leiden en omgeving. Al komen ook de 'flinke takken' in de regio's Rotterdam, Den Haag en Woerden ruimschoots aan bod. Voor het boek is ook genetisch onderzoek verricht door de Universiteit Leiden naar het gemeenschappelijke DNA-profiel via het wangslimvlies. Dat resulteerde, schrijft zoon Matthijs – die in Leiden afstudeerde – voor de Neutebooms in een specifieke haplogroep (R1b1a1a2). Die gegevens bieden voor de toekomst mogelijkheden voor een verdere expertise.

In totaal zijn er zestien generaties geanalyseerd. Voor de eerste drie met de namen Goossen(sz) en Gijsberts uit het begin van de 17de eeuw staat de afkomst niet onomstotelijk vast, maar hun oorsprong lag in Stoutenberg. Die gemeente bleef tot 1969 zelfstandig en maakt nu deel uit van het Utrechtse Leusden. Vervolgens belandde het genealogische spoor in Amersfoort. In het oude centrum van die stad werden in 1635 45 jonge notenbomen geplant, waarvan de naam waarschijnlijk is afgeleid. Aanvankelijk nog gespeld als No(o)teboom. Ene Gerrit Willemsz. Nooteboom trouwde in 1651 met Weijmtgen Jordens. Hun twee kinderen, zoon Jordanus Gerritsz Neute-

boom en zijn jongere zus Grietje belandden in het weeshuis. Jordanus verliet het weeshuis in 1678 om knecht op het kasteel in Renswoude te worden. Later verhuisde hij naar Leiden, werd lakenwever en woonde aan de Oranjegracht (1683), Langestraat (1707) en Uysterstegracht (1719). Hij overleed in 1722. Als omlijsting bevat het boek artikelen over de Lakenhal, Leiden als textielstad en de overgang van huisnijverheid naar massaproductieproces in de wolfabrieken.

Begin 19de eeuw leefde de helft van de Leidse bevolking van de bedeling. Het leidde tot een uittocht uit de stad. Dat gold ook voor de Neute-

Huwelijksfoto van de auteurs Bep Neuteboom en Jos Kasteleijns; zij trouwden op 10 april 1987 in Den Haag (fotocollectie: Kees Pronk).

De groente- en fruitzaak van Isaac Neuteboom met van links naar rechts zijn kinderen Aafje, Willem en Karel Neuteboom in 1931.

booms, al waren er velen die ondanks de grote armoede honkvast bleven. Van vijf familieleden is bekend dat zij bij de VOC aanmonsterden voor reizen naar Oost-Indië. Dat waren onder anderen vader Jordanus en zoon Hendrik van Anna Neuteboom (1733-1786). Alleen Hendrik keerde terug. De anderen vestigden zich in Batavia of overleden tijdens de verre reis. Anna raakte overigens zwanger in het weeshuis van Abraham van Rooijen. Ze vluchtten allebei, trouwden na vele omzwervingen alsnog in Leiden en kregen vijf kinderen.

Judith Neuteboom (1787-1877) en haar gezin trokken in 1829 als kolonisten vanuit Leiden naar de armenkolonies in het Drentse Frederiksoord. Vanwege het zeer strenge regime deserteerden ze na acht jaar. Ook over het fenomeen weeshuis, de VOC en de Maatschappij van Weldadigheid bericht het boek uitvoerig. De armoede en grote geldnood leidde ook tot diefstal. Een klein aantal Neutebooms belandde daarvoor in de cel. Zo kreeg Pieter Neuteboom (1786-1857) in 1821 wegens dat vergrijp vijf jaar tuchthuis en geseling.

Pieter Neuteboom, groentehandelaar en lantaarnopsteker.

De meesten waren echter eerzame (fabrieks) arbeiders en zaten ook nogal eens in de handel. Isaac Neuteboom (1893-1963) had een groothandel en een winkel in groente en fruit en verkocht ook aan een flink aantal Leidse groenteboeren zoals Dirkse, Wetselaar, Mank en Siera, en buiten de stad tot aan Heemstede. Pieter Neuteboom (1896-1952) en Willem Neuteboom (1927-2004) waren eveneens handelaar en grossier in fruit. Maar Pieter had nog een nevenbaan. Hij was lantaarnopsteker en vierde in 1927 zijn zilveren jubileum bij de Stedelijke Lichtfabrieken. Neutebooms waren bovendien nogal eens actief in de sport. Met name voetbal en schaken. Wim

Neuteboom (1918-2003) werd met ADO tweemaal landskampioen, Izaak Neuteboom (1895-1982) was medeoprichter van de club Lugdunum en de broers Jan (1923-2018) en Jer Neuteboom (1924-1976) speelden jaren in het eerste elftal van LFC. Peter Neuteboom (1960) werd op 18-jarige leeftijd Nederlands kampioen kogelstoten. Daniel Neuteboom (1910-1932) was een groot schaker. Net 15 jaar oud mocht hij mee naar het deftige Leidsch Schaakgenootschap en speelde daarna vaak in buitenlandse toernooien. Grootmeester Max Euwe schreef een biografie over hem, nadat

De oudst bekende foto van de Neuteboomfamilie, Elisabeth Neuteboom (1825 - 1887), gemaakt door T.K. Kousbroek gevestigd aan de Haverzaklaan (fotocollectie: Kees Walle).

hij op 21-jarige leeftijd tijdens een toernooi in Londen overleden was aan een longontsteking en bronchitis. Een door hem bedachte variant en een toernooi – dat nog steeds wordt gespeeld – kregen zijn naam. Zijn gelijknamige vader, ook bekend als Neut (1877-1943) was een bekende kunstschilder, tekenaar, graficus en etser. Hij stamt in de vrouwelijke lijn af van Lucas van Leyden en maakte naam in Noordwijk waar een straat naar hem is vernoemd.

Het boek kan niet bogen op volledigheid, omdat er toch nog Neutebooms in Leiden rondlopen die

er niet in staan. Een scala van andere feiten en gegevens maken dat gemis in de 'Dikke Neuteboom' meer dan goed. Om met een Dik Tromvariant te spreken: 't Is een bijzonder boek, en dat is ie'.

Bep Neuteboom, Jos Kasteleijns – 'Neuteboom, een boom vol verhalen' – Barjesteh van Waalwijk van Doorn & Co's Uitgeversmaatschappij – 498 pagina's – ISBN 978 90 5613 120 3 – Winkelprijs 55,00 euro.

Ook te koop via bep@kasteleijns.nl.

Eva Biesheuvel de muze van Maarten

Mary Eggermont-Molenaar noemt haar boek 'Eva Biesheuvel organiseert en doet' een geïllustreerde kroniek. Het is een chronologisch overzicht van 43 jaar vriendschap met de echtgenote van schrijver Maarten Biesheuvel. Naast haar eigen herinneringen aan het paar nodigde ze 31 familieleden, vrienden en kennissen – na Eva's overlijden – uit om hun eigen beeld en ervaringen te schetsen van deze bijzondere Leidse vrouw. De hartenkreten zijn aangevuld met fragmenten uit diverse media, zoals radio, tv, dagbladen en tijdschriften. Zij wordt daarin onder meer omschreven als de muze van Maarten, zijn 'lifeline' en 'geduldige huisaltair'.

Uit die collage rijst het beeld op van een goedlachse, aimabele, bijzonder actieve en opmer-

Een goedlachse Eva doet goed volgen in 2014 (foto: Gerard in 't Veld).

kelijk optimistische persoonlijkheid. Vooral die laatste eigenschap wordt vele malen op de proef gesteld. Niet in de laatste plaats omdat zij haar leven zestig jaar deelt met een 'snotterende, huilende man, die in een hoekje steeds ziek, depressief en lusteloos is', zoals Maarten zichzelf ooit portretteert. En ze soms twee keer per dag Rivierduinen bezoekt als Maarten – weer eens in een geestelijke crisis beland – daar enkele maanden wordt verpleegd.

Eva wordt in 1938 in Alkmaar geboren met een kortere linkerarm en een handje met twee vingers. Volgens haar zus Sonja doet ze als kind, wanneer het gezin na de Tweede Wereldoorlog verhuist naar Schiedam, steeds pogingen om haar handicap te verbergen. Ze werkt enige tijd als

beëdigd tolk-vertaler Russisch bij justitie en bij de Rijksvoorlichtingsdienst. Op latere leeftijd krijgt ze de ziekte van Bechterew waardoor zij verstijft, krom groeit en uiteindelijk is aangewezen op een rollator. Toch hebben haar lichamelijke beperkingen haar nooit in de weg gestaan om een uitzonderlijk grote activiteit aan de dag te leggen en op vele terreinen enorme inzet te tonen.

In 1979 trouwt Eva op Schiermonnikoog met Maarten, die ze in 1958 in Schiedam leert kennen. Zo'n tachtig gasten komen op de invitatie af en blijven ook slapen. Volgens het 'Biesboek' dat in 1988 verscheen, zou Karel van het Reve in zijn tafelrede hebben gezegd: 'In het huwelijk zal Eva de ene en Maarten de andere luidspreker zijn'. Hun kinderloosheid komt ter sprake in een tv-

interview in 2007, voordat Maarten een week later de prestigieuze P.C. Hooftprijs krijgt uitgereikt. Op zijn aandrang vertelt Eva dat het voor kinderen niet leuk is als ze een manisch-depressieve vader hebben. Bovendien heeft een arts haar verteld dat de kans één op acht is dat de kinderen het ook krijgen.

Een jaar na hun huwelijk verhuizen ze van een etageflat aan de Brahmslaan naar 'Sunny Home', een bijzonder, groen-rood geschilderd houten huisje in de Kernstraat. Ook wel omschreven als 'ongesubsidieerd dierenasiel en klein psychiatrisch centrum'. De aanwezigheid van veertien tot achttien katten, de hond Kippie, een konijn en een 'inpandige' geit vormen het onweerlegbaar bewijs voor die eerste constatering. Dat Eva bijna direct na de oprichting lid wordt van de Partij voor de Dieren en Maarten een paar keer lijstduwer is, past in dat beeld. Evenals haar poging om liggend op het ijs een vastgevroren zwaan te redden terwijl VPRO-eindregisseur Wim Noordhoek haar benen vasthoudt.

Eva richt ook samen met Gerrit Jan de Bruijn en Lieke Keller de Bomenbond Rijnland op. En met haar bevriende 'buurvrouw' Enny Gibbels, geruggensteund door biologe Rinny Kooi, slaagt ze er na vijf jaar actie voeren in om de kap van monumentale bomen achter het voormalige Koninklijk Militair Invalidenhuis aan de Hoge Rijndijk te voorkomen. In een volgens dagblad Trouw uniek referendum met 4.500 handtekeningen stemt uiteindelijk 58 procent van de kiezers tegen het plan. En verwijst de bijna unanieme gemeenteraad het kappen, inclusief nieuwbouw in het monument uit 1913, naar de prullenbak. Actievoeren zit Eva in het bloed, want in 2001 beklimt ze opnieuw de barricade. Met Caroline Han en een speciaal opgerichte stichting weet ze deels te voorkomen dat het ingrijpende Aalmarktproject wordt uitgevoerd. Sloop van de Aalmarktschool en het Catharina Gasthuis worden verijdeld, even-

Eva – tachtig jaar geworden – zit met Maarten voor hun groen-rode houten huisje 'Sunny Home' in de Kernstraat (foto: Peter van Zonneveld).

als de bouw van een grote ondergrondse parkeergarage in het hart van de stad. Een jaar later neemt ze de leiding op zich van een comité tegen de verkoop van bijzondere historische collecties van de Universiteit Leiden.

De titel van het boek is ontleend aan een superkort artikel 'Eva' van Maarten in het *Hollands Maandblad* in 2014 met weglating van het laatste woordje 'maar'. Volgens auteur Mary typerend voor een liefhebbende en berustende echtgenoot met wie ze samen 'hun bedrijfje runnen'. Met als afspraak dat Maarten eens in de twee jaar een boek publiceert. 'Tweederde gooi ik dan weg, alleen het beste komt er in. De meeste verhalen hoor ik van Eva en ik volg eigenlijk altijd haar adviezen'. In zijn bestseller 'In de bovenkooi' uit 1972 komt Eva zeker dertig keer voor. En het boek 'Reis door mijn kamer' uit 1984 draagt hij aan haar op. Zoals in later werk veel vaker gebeurt, vervangt Maarten hun namen door andere. In 2003 verschijnt het verzamelde werk 'Eva's keus'. Eva heeft een zeer omvangrijke vriendenkring en maakt deel uit van tal van gezelschappen, zoals de Platenclub van Maarten 't Hart, de Erasmusclub van oprichter Huib Dion, de Lunchgroep

Zo'n honderd 'fans' van Eva Biesheuvel kwamen op 17 september bijeen in de 'Faculty Club' aan het Rapenburg voor de presentatie van het boek met een terugblik op haar leven. Bert Lever van uitgeverij Ginkgo verwelkomde ze, waarna gast-sprekers vertelden over hun nauwe band en vaak langdurige vriendschap met haar. Uitgever Evert Hoekman, ook een goede kennis van Eva, las de toespraak voor van schrijver Maarten 't Hart. Daarna volgden onder anderen neerlandica en mede-eindredactrice Korrie Korevaart, schrijfster Mensje van Keulen, oud-AZL-collega Dirk Ketting en Marjolijn Onvlee, radiopresentatrice van 'De Steunkous' waaraan Eva meewerkte. De schrijfster van het boek Mary Eggermont-Molenaar overhandigde ten slotte het eerste exemplaar aan de 80-jarige weduwnaar Maarten Biesheuvel, die door velen werd verwelkomd. Hij bladerde geïnteresseerd het boek door en vervulde verder een zwijgende rol.

Maarten Biesheuvel bladert in het boek over Eva (foto: Patricia Nauta).

Schiedam of de Inez-club naar het overlijden van vertaalster Inez Seeger. Zelf organiseert ze vanaf 2007 jaarlijks thuis de 'Biesdag' met gehuurd servies, statafels, vele hapjes en drankjes en een opgeknapte tuin. Na een jaar of zes worden die geanimeerde sessies buitenshuis voortgezet.

Maar Eva's grootste en soms loodzware levensvulling is de zorg voor de onberekenbare Maarten, die boekenkasten, maar ook zijn prijzenkast vult. Ze vergezelt hem bij vele interviews, benoemingen en bekroningen van zijn werk. Volgens Maarten als 'kapitein van een schip dat in de storm voortdurend dreigt te zinken'. Soms wordt dat Eva teveel en schieten hulpvaardige vrienden toe. Zo vangt Mary hem een keer tijdelijk op in het Canadese Calgary, waar zij een groot deel van het jaar woont.

Twee dagen na een hersenbloeding overlijdt Eva op 20 november 2018 in het LUMC. Een dag later staat in NRC Handelsblad de advertentie: 'Goedendag. Ik ben dood. Ik mis Maarten, mijn vrienden, de kauwtjes en de duiven. Ik dank u allen voor uw troostende vriendschap'. Eva Biesheuvel-Gütlich. Haar laatste rustplek is de begraafplaats nabij de Zijlpoort waar ze tien jaar eerder samen met Maarten een graf koopt met een historisch stenen kruis. Maartens zus Cobie, waarvoor Eva ook jarenlang zorgt, gaat haar in 2012 voor.

Mary Eggermont-Molenaar – Eva Biesheuvel organiseert en doet – Uitgeverij Ginkgo – 196 pagina's – ISBN 978 90 712567 1 4 – Winkelprijs 25 euro.

Nostalgisch 'Plakalbum' Leidsche Ommelanden

De Leidse beeldend kunstenaar Bart Mulckhuijs presenteerde op 25 oktober bij de 'Tuin van de Smid' in park Cronstein zijn prentenboek 'De Leidsche Ommelanden. De Sleutel tot Holland'. Bert Lever, eigenaar van Uitgeverij Ginkgo, verwelkomde enkele tientallen genodigden in de sfeervolle uitspanning, die voor de gelegenheid met een flink aantal illustraties uit het boek – deels gepresenteerd als 'schoolplaten van weleer' – was versierd.

De samensteller-schrijver reikte het eerste exemplaar uit aan Joep Noordman, voormalig eigenaar van molen De Heesterboom aan de Haagweg, een van de molens die in het boek een plek kreeg. Noordman prees in zijn dankwoord de grote artistieke talenten van Mulckhuijse, die deel uitmaakt van het kunstenaarscollectief 'De Leidsche Mondialen'. En hij vertelde trots dat de zesde generatie er klaar voor is om de leiding van de gelijknamige houthandel langs de oever van de Rijn over te nemen. Met als pronkstuk de nog steeds in bedrijf zijnde zaagmolen. Die werd in 1804 herbouwd, nadat zijn voorganger twee jaar eerder door brand was verwoest. De opdracht tot nieuwbouw kwam van de toenmalige eigenaar en tevens naamgever Johannes van Hees. In 1856 kwam De Heesterboom in het bezit van de familie Noordman. In de loop der jaren werd er veel geïnvesteerd om het monument in goede staat te houden. Inmiddels is er een stichting

Bart Mulckhuijse reikt het eerste exemplaar uit aan Joep Noordman (foto: Bram van Leeuwen).

opgericht, met Joep Noordman als voorzitter, zodat de molen ook voor de toekomst is veiliggesteld.

Plakplaten à la Verkade, zoals deze van de Roomburgerweg langs het Rijn-Schiekanaal met op de achtergrond de watertoren (foto: Bart Mulckhuijse).

In totaal bevat de uitgave dertig zogeheten digiprenten van de mooiste plekken in en rondom Leiden. Naast molens zijn dat onder andere rijke kastelen, verscholen landgoederen en majestueuze fabrieken die met beknopte teksten worden toegelicht. Volgens Mulckhuijse zijn ze via een uniek digitaal procedé vervaardigd. De beelden zijn geabstraheerd en krijgen een schilderachtig karakter zonder

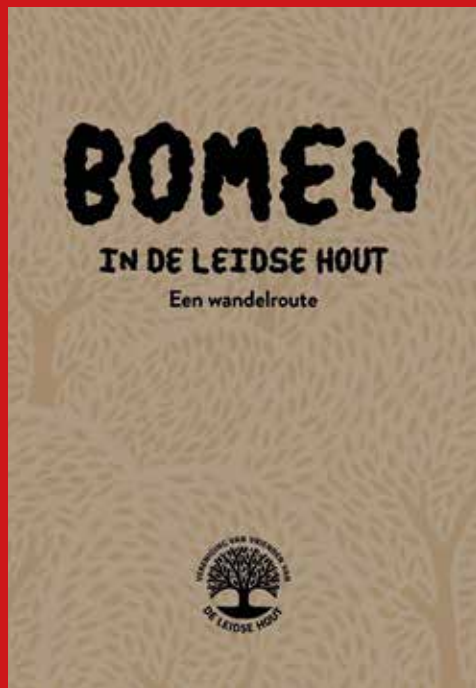
de herkenbaarheid te verliezen. Uitgangspunt is de nostalgische sfeer die de historische Verkade-albums oproepen. De losse platen kunnen door de bezitter van het boek zelf worden ingeplakt. Het album heeft ook hetzelfde formaat (25 bij 33 centimeter) als de dertig 'plakboeken' die vanaf 1903 tot 1940 werden uitgegeven door de koekfabrikant en die een oplage bereikten van 3,2 miljoen exemplaren. Mulckhuijse treedt daarbij in de voetsporen van de Verkade-illustratoren Jan Voerman jr, Willem Wenckebach, Henricus Rol en Jan van Oort. De teksten moeten herinneren aan Jac. P. Thijsse en A.F.J. Portielje. Zijn Omme-

landenboek beslaat het tijdperk dat begint bij de Romeinse Limes en eindigt via Friezen en Franken, de graven van Holland, de middeleeuwen en de Gouden Eeuw bij het Industriële tijdperk.

De bijzondere uitgave is vervaardigd door en te bestellen bij uitgeverijginkgo@xs4all.nl en te koop in een aantal boekwinkels.

Bart Mulckhuijse – De Leidsche Ommelanden. De Sleutel tot Holland – Uitgeverij Ginkgo – 64 pagina's – ISBN 978 90 71256 72 1 – Winkelprijs 39,95 euro.

Aangestipt

Nieuwe boekjes over Leidse Hout

De Vereniging Vrienden van het Leidse Hout vierde op 14 september dat het op 30 juni 1931 geopende 'volkspark' op de grens met Oegstgeest tien jaar geleden een plek kreeg op de gemeentelijke monumentenlijst. In een feesttent op het grote veld nam de inmiddels afgetreden wethouder Martine Leewis (Groen Links) het eerste exemplaar in ontvangst van 'Bomen in de Leidse Hout, een wandelroute'. Het is het eerste deeltje van een serie boekjes over het park. De uitgave is gratis voor huidige en nieuwe leden van de vereniging en is voor tien euro beperkt verkrijgbaar in de boekhandel. Het is de heruitgave van de Groene Reeks, die vanaf 1988 werd uitgegeven. De boekjes – in zakboekformaat – zijn in een nieuw jasje gestoken en er werden door de redactie nieuwe thema's aan toegevoegd. Per deel wordt de lezer meegenomen op een specifieke wandeling. Deel 1 is gewijd aan de bomen en struiken en telt 64 pagina's. De eindredactie wordt gevormd door Lieke van Boven, Huub Frencken en Eveline Kamstra.

Agenda

Zondag 8 december 2019

Leidse Salon 'De Rijkswerkinrichting voor Vrouwen', ingeleid door Marian Weevers

Plaats: Diaconaal Centrum De Bakkerij,
Oude Rijn 44c

Aanvang: 14.00 uur, inloop met koffie/thee vanaf
13.30 uur

Toegang: gratis, aanmelding verplicht op
hvsalon@gmail.com

Het maximum aantal deelnemers is inmiddels
bereikt

Zie ook pagina 21.

Woensdag 11 december 2019

Jan van Houtlezing 'Van Straetbouc tot geolocation' door Ariela Netiv

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Aanvang: 20.00 uur, inloop met koffie/thee vanaf
19.30 uur

Toegang: gratis voor leden HVOL, 5 euro voor
niet-leden

Zie ook *Oud Leiden Nieuws* september 2019
pagina 32

Jan van Hout, *Straten- en Grachtenboek*.

Zondag 15 december 2019

Herdenking 'Vergeten Bombardementen'

Plaats: Museum Volkenkunde, Steenstraat 1

Aanvang: 16.00 uur

NB: Vooraf aanmelden verplicht op
kabinet@leiden.nl.

Zie ook pagina 14.

Woensdag 29 januari 2020

Lezing 'Een kleine rehabilitatie van Goeie Mie' door Stefan Glasbergen

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Aanvang: 20.00 uur, inloop met koffie/thee vanaf
19.30 uur

Toegang: gratis voor leden HVOL, 5 euro voor
niet-leden

Zie ook pagina 11

Plek in de Gortestraat waar Goeie Mie woonde. Foto Jan Dröge, 2019.

Woensdag 26 februari 2020

Lezing 'Tweehonderd jaar Leidsche Maatschappij van Weldadigheid' door Cor Smit

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Aanvang: 20.00 uur, inloop met koffie/thee vanaf
19.30 uur

Toegang: gratis voor leden HVOL, 5 euro voor
niet-leden

Zie ook pagina 12

Agenda (vervolg)

Maandag 30 maart 2020

Algemene Ledenvergadering HVOL

Plaats: nader bekend te maken

Aanvang: 19.30 uur, inloop met koffie/thee vanaf
19.00 uur

Toegang alleen voor leden HVOL

Maandag 30 maart 2020

**Lezing 'Nieuwkomers in een stad van vluchtelingen:
de Amerikaanse Pilgrims in Leiden, 1609-1620'
door Joke Kardux**

Plaats: nader bekend te maken

Aanvang: 20.30 uur, aansluitend aan de Algemene
Ledenvergadering

Toegang alleen voor leden HVOL

Zie ook pagina 13

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917, 2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers

(alle t.n.v. Vereniging Oud
Leiden) voor:

- contributies/schenken:

NL74 INGB 0000 1752 28

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

- overige betalingen:

NL03 INGB 0005 8871 87

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: [https://oudleiden.nl/
commissies/beeldbank](https://oudleiden.nl/commissies/beeldbank)

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en

Bram van Leeuwen

E-mail redactie:

kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,
Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden